

Vissen

happen naar adem

Onbekend maakt onbemind, maar problemen blijven

Een prachtige snoek, loerend op prooi in de Oude Vaart ieper-Komen.

Het is geen geheim dat slechts weinig natuurvrienden zich bekommeren om het leven en de soortenrijkdom van de zoetwatervissen in onze waterlopen en plassen. Vissen observeren lukt nu eenmaal niet zo vlot. Om zich een goed beeld te vormen van welke en hoeveel vissoorten er in een bepaalde waterloop of vijver leven, moet je eigenlijk een zone gedeeltelijk of volledig afvissen. En dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan.

Meestal kunnen enkel gespecialiseerde verenigingen of organisaties zoals 'Sportvisserij Vlaanderen' of 'Agentschap voor Natuur & Bos' dergelijke arbeidsintensieve onderzoeken organiseren. Dit zorgt ervoor dat de kennis en interesse voor onze streekeigen vispopulaties beperkt blijft. En dat is jammer, want vispopulaties vormen een prima barometer voor de ecologische kwaliteit van onze waterlopen en vijvers.

HERSTEL VAN COMPLEX VOEDSELWEB

Op zich zijn onze waterlopen en vijvers aan de betehand. Er worden steeds meer waterzuiveringsinstallaties gebouwd, in het buitengebied worden IBA's (individuele behandeling afvalwater) voorzien, overstorten worden weggewerkt als men wegen heraanlegt, enzovoort. Maar we hebben nog een hele lange weg af te leggen vooraleer onze wateren weer visrijk zullen worden. En net dat is zo belangrijk om het ecologische evenwicht in en om waterbiotopen te herstellen.

Vissen vormen namelijk een essentiële tussenschakel binnen het complexe voedselweb: vissen voeden zich vooral met allerlei plantjes en diertjes, die op hun beurt dood of levend organisch materiaal verwerken. En zelf vormen vissen een voedselbron voor roofvissen, allerlei vogels en een aantal zoogdieren.

TELOORGANG VAN 'LEVEND SLIB'

Omdat er tot het einde van de vorige eeuw decennialang en systematisch huishoudelijk en industrieel afvalwater in onze waterlopen werd geloosd, raakte het ecologisch evenwicht niet enkel verstoord maar vaak compleet vernield. In vele beken, rivieren en kanalen

verdwenen de micro-organismen: ondergedoken planten en waterdieretjes als draadwormen, muggenlarven, slakjes, bloedzuigers, enzovoort. Die zorgen er normaal voor dat het organische (afval)materiaal op de bodem systematisch verwerkt en verteerd wordt. Net zoals zwammen en schimmels, bacteriën, aaltjes, regenwormen of pissebedden dit doen op en in de bosbodem. In feite leven die organismen zodanig nauw verbonden met het bodemslib, dat we van 'levend slib' spreken: de bodemlaag die het basisvoedsel oplevert voor waterplanten en massa's diersoorten die in en op de waterbodem leven. Deze uitgebreide 'grondtroepen' vormen het fundament van de complexe voedselpiramide in de diverse waterbiotopen en dienen dus als basisvoedsel voor veel vissen.

Door de opstapeling van gifstoffen (pesticiden, zware metalen, chemische wasmiddelen, ...) en de overmatige opstapeling van organisch afval uit riolen en regelrechte lozingen uit huishoudens, bedrijven en landbouw, viel de natuurlijke verwerking van het slib totaal stil. Er vormden zich giftige moerasgassen (methaan, waterstofsulfide, ammoniak) die de noodzakelijke zuurstof volledig verdringen en uiteindelijk alle levende organismen uit het slib vernietigen. Enkel anaërobe, vaak giftige bacteriën zoals *Clostridium botulinum*, die

botulisme veroorzaken, kunnen in zo'n omstandigheden overleven.

We zullen dus moeten wachten tot het ecologisch evenwicht in onze waterlopen hersteld is, tot er zich weer een diversiteit aan waterplanten en organisch materiaal heeft ontwikkeld, vooraleer er terug voldoende basisvoedsel aanwezig zal zijn om de natuurlijke vispopulaties spontaan te laten toenemen. In veel gevallen kan dit enkel door de overmatige, dode slibmassa te ruimen.

HINDERNISSEN VOOR VRIJE MIGRATIE

Een tweede groot probleem is en blijft de vismigratieknelpunten. Omdat er langs de waterlopen allerlei sluizen, stuwtjes, terugslagkleppen, dwarsplaten of hoge drempels werden gebouwd, kunnen de vissen zich niet meer verplaatsen over de verschillende delen van een beek of rivier. En net dat is zo belangrijk om onze visbestanden op peil te kunnen houden.

We schetsen een typerend voorbeeld uit ons werkgebied. In Westouter ontspringt de 'Franse beek' uit diverse bronbeken op de heuvels nabij of net over de grens met Frankrijk. In Reningelst gaat ze na samenvloeiing met de Klijtbeek over in de 'Grote Beek', om vervol-

Visonderzoek op ieperse vestinggrachten met grootschalige netten, uitgevoerd op 15 november 2011.

Vissterfte in Dikkebusvijver bij aanzuigconstructie waterwinning.

gens juist voor Vlamertinge uit te groeien tot de 'Grote Kommelbeek'. Die vloeit verder via Elverdinge richting Zuidschote en ontvangt ondertussen het water van vele zijbeken. De Grote Kommelbeek mondt uiteindelijk uit in de IJzer op het grondgebied van Lo-Reninge.

Onderweg, van Westouter tot de monding, kom je niet minder dan 44 vismigratieknelpunten tegen. Dat betekent dat vispopulaties, die in bepaalde periodes van hun levenscyclus ondiep en snelstromend, zuurstofrijk water opzoeken, zich niet kunnen verplaatsen naar de bronbeken. Of omgekeerd: vissen die stroomopwaarts leven kunnen bij lage zomerdebieten niet meer op zoek naar de veilige, diepere beektrajecten stroomafwaarts in de polders.

Via de digitale kaart <http://vismigratie.vmm.be/vismigratie> kun je alle vismigratieknelpunten in Vlaanderen opzoeken. Om die vele honderden knelpunten weg te werken hebben we enorme budgetten nodig. Toch zijn dit noodzakelijke ingrepen om onze vispopulaties opnieuw kansen te geven.

VISSEN IN ADEMNOOD? BEL HET MELDPUNT!

Naast een tekort aan voedsel en de migratieknelpunten kampen we ook nog steeds met heel wat vissterfte door lokale mistoestanden. Om dit in te perken of te vermijden werd een gecoördineerde aanpak uitgewerkt door alle Vlaamse waterloopbeheerders. Wie bijvoorbeeld vissen ziet boven zwemmen en naar adem happen, kan hiervoor altijd terecht bij het telefonische meldpunt **09 253 94 77**.

24 uur op 24, 7 dagen op 7 kun je via dit nummer verdachte zaken melden. Deze melding komt dan direct terecht bij de juiste beheerder van de waterloop,

waardoor enorm veel tijd gewonnen wordt. Misschien ook nog meegeven dat alle kosten verbonden aan het redden van vissen, het opruimen van dode vissen of andere inspanningen steeds gedragen worden door de verantwoordelijke waterloopbeheerder.

PROBLEMEN EN REMEDIES

De meest voorkomende oorzaken van plotse en massale vissterfte in onze regio zijn het in werking treden van **overstorten** op de rioolnetwerken, de **lozingen** van drijfmest of van giftige stoffen, het **leegpompen** van beken en plassen, de woekering van **blauwwieren** en het grootschalig **ruimen of ontslibben** van waterlopen.

Een **overstort** is een constructie die ervoor zorgt dat grote pieken in de aanvoer van rioolwater vanuit de gemengde rioleringsstelsels worden afgevoerd naar het oppervlaktewater, wat dus in beken en plassen terecht komt. Het is een soort noodventiel om te voorkomen dat woonwijken, bedrijven, wegen en andere bebouwde plaatsen onder water komen te staan. Bij het in werking treden van een overstort wordt echter ook al het vuile slib dat vaak lange tijd in de riolen verbleef, plots massaal uitgespoeld en komt in de waterlopen terecht. Daardoor kunnen op korte tijd enorme zuurstofdalingen ontstaan met vissterfte als gevolg.

AANPAK

Dit probleem kan enkel opgelost als er tijdens de vernieuwing van wegen en pleinen ook een gescheiden riolering wordt voorzien. Pas dan kan men puntsgewijs de vele overstorten suppressen. Een werk van lange adem en veel euro's.

Lozingen, al dan niet opzettelijk, kunnen we nooit uitsluiten. Bij een defect of fout in een bedrijf kunnen altijd gifstoffen of ongezuiverd afvalwater in een waterloop terecht komen. Er vinden echter ook nog altijd illegale lozingen plaats, bijvoorbeeld van drijfmest of bij het spoelen van sproeiostoftanks. Ook dit zorgt voor tijdelijke vergiftiging of zuurstofdalingen in het water, met vissterfte als gevolg.

AANPAK

Voorkomen kan moeilijk, maar er kunnen in dergelijke gevallen wel beluchters voorzien worden die tijdelijk meer zuurstof in het water brengen, totdat het probleem is opgelost. In een aantal situaties kan hiermee veel vis gered worden. Zowel ANB als de provincie heeft hiertoe al beluchters aangekocht. Maar ook steden en gemeenten zouden dit moeten doen. In Ieper bijvoorbeeld draaien er nu 4 vaste beluchters: 3 in de vestinggrachten, 1 in Zillebekevijver. Maar enkele bijkomende beluchters, die bij noodgevallen snel kunnen ingezet worden, zouden veel kostbare tijd én vissen kunnen sparen.

De laatste jaren worden we door de klimaatsopwarming steeds meer geconfronteerd met het **leegpompen van waterlopen** tijdens langere droogteperiodes in de zomer. Landbouwers zoeken dan massaal naar oppervlaktewater om hun akkers te besproeien. Heel wat poelen, vijvers en beken zijn het slachtoffer van deze zoektocht.

Afgelopen zomer werd een landbouwer op heterdaad betrapt toen hij de Bellewaerdebeek in Sint-Jan (Ieper) bijna volledig droog had getrokken. Honderden vissen lagen te spartelen in de modder. En dit is geen alleenstaand geval. Ook de IJzer- en Handzamevallei kreeg te kampen met dergelijke toestanden.

In principe kunnen landbouwers water onttrekken uit

Het visonderzoek in de leperse vestinggrachten van 15 november 2011 leverde een enorme hoeveelheid vis op, vooral brasem en karper.

een waterloop die langs hun akkers loopt, mits toelating van de waterloopbeheerder. Fauna en flora mogen hierbij echter nooit in het gedrang komen. Grote knelpunten zijn enerzijds de vage regelgeving, anderzijds de handhaving. Wie beslist er welke waterstand er noodzakelijk is om de fauna en flora in een beek niet in gevaar te brengen? Hoe wordt dit gecommuniceerd? En waar of wanneer wordt er gecontroleerd door bevoegde instanties?

AANPAK

Naast meer controle door de waterloopbeheerder kan men bij het herinrichten of profileren van waterlopen ook doelgerichte acties uitwerken. Op geschikte plaatsen kunnen diepere zones voorzien worden om bij een lage waterstand de vissen meer kans te bieden op (tijdelijk) overleven. Uit deze verdiepingen mag er dan uiteraard nooit opgepompt worden.

Ook kan er sensibiliserend gewerkt worden door het plaatsen van duidelijk gemarkeerde peilstokken op plaatsen waar landbouwers frequent water komen tanken. Zo ziet men in één oogopslag hoeveel water er nog aanwezig of beschikbaar is in de waterloop, en wanneer er geen water meer kan opgepompt worden.

Het enorme probleem van de **blauwwieren** stak de voorbije jaren zowat overal in Vlaanderen de kop op. Blauwwieren zijn geen planten, maar kolonievormende bacteriën die zich gedragen als algen. Ze worden cyanobacteriën genoemd vanwege de blauwgroene (cyan)kleuren, hoewel sommige soorten ook rood of geel kunnen kleuren.

Cyanobacteriën komen vaak voor in stilstaand water. Bij langdurig zonnig en warm weer kan hun biomassa massaal en bijzonder snel toenemen onder invloed van licht, kooldioxide en allerlei overmatige voedingsstoffen in het water, zoals een teveel aan fosfaat en nitraat.

Als de blauwwieren na de zomer afsterven, ontstaat er een enorme zuurstofdaling met vissterfte tot gevolg. Bovendien komen er tijdens die afbraakfase grote hoeveelheden toxische stoffen (cyanide of blauwzuur) vrij, die vele organismen (ook mensen) kunnen vergiftigen. Zo stierf begin oktober 2015 ongeveer 80% van alle vissen in Zillebekevijver na de fameuze 'blauwwieren-zomer' van dat jaar. Naast de overbemesting in de landbouw, is vooral afvalwater uit huishoudens en industrie oorzaak van dit fenomeen.

AANPAK

Op korte termijn bestaat er geen wondermiddel. Wat kan helpen is dat landbouwers minstens 5 meter (liever nog meer) van alle waterlopen moeten afblijven als ze hun perceel bemesten. Landbouwers kunnen hiertoe trouwens een beheerovereenkomst afsluiten met de VLM, waardoor ze vergoed worden voor het vrijwaren van de beekranden. Deze maatregelen blijven echter geheel vrijblijvend, en schieten dan ook ruim tekort om het probleem echt aan te pakken. Wat ben je ermee als de ene landbouwer wel meedoet en zijn burens helemaal niet?

Ook voor de (nog steeds bestaande!) lozingen van huishoudelijk afvalwater in de beken moeten dringend sluitende maatregelen getroffen worden. Na meer dan 20 jaar aandringen zou nu eindelijk werk gemaakt worden van de gescheiden riolering van het huishoudelijk afvalwater in Wijtschate. Tot op heden vloeit dit ongezuiverd in de Wijtschatebeek, om vandaar via de Bollaartbeek naar de Verdrongen Weide en Zillebekevijver in leper te vloeien!

Bij het **ruimen en ontslibben van waterlopen** gaat altijd vis verloren. Helemaal vermijden kun je dit nu eenmaal niet, maar er gelden wel enkele voorwaarden die de uitvoerende aannemer moet res-

pecteren. Zo mag hij in functie van de eitjes en broedsel op de waterplanten niet ruimen tussen 15 maart en 31 juli. Enkel bij een noodruiming kan hiervan worden afgeweken. Ook moeten de oeverhellingen en de vaste (oorspronkelijke) waterbodem onaangeroerd blijven. Er zijn 2 mogelijkheden om waterlopen te ruimen: droog en nat. Bij het droog ruimen wordt vooraf het water weggepompt tot er alleen nog modder overblijft. Bij nat ruimen blijft het water in de waterloop. Droog ruimen heeft als voordeel dat je de waterloop veel mooier en vollediger kunt ruimen. Voor het aanwezige leven, en dus ook de vissen, is dat een complete ramp. Wel heeft de wetgever voorzien dat er steeds een reddingsprotocol moet uitgewerkt worden zodat tijdens het droogtrekken de vissen overgezet kunnen worden naar een andere waterloop.

Bij het nat ruimen worden de vissen grotendeels gespaard maar dan is het veel moeilijker om de waterloop grondig te ruimen. De waterloopbeheerder beslist in samenspraak met de aannemers hoe men dat het best aanpakt.

AANPAK

Het moet gezegd dat de waterloopbeheerders steeds meer inspanningen leveren om bij het ruimen de vissen zoveel mogelijk te sparen of te redden. Ook de samenwerking tussen vissers en waterloopbeheerders evolueert positief. Uit ervaring weten we dat tijdig communiceren en het maken (en respecteren) van goede, haalbare werkafspraken tussen beheerder, aannemer en vrijwilligers (die de vissen ter plaatse kunnen redden) essentieel zijn om de vispopulatie een kans op herstel te bieden.

We zijn er nog niet, maar het gaat de goeie richting uit.

*Tekst: Valentijn Despeghele
Foto's: Lieven Stubbe*